

YEVROSIYO CHORVADOR QABILALARINING FARG'ONA VODIYSIGA KO'CHIB KELISHI: ARXEOLOGIK VA TARIXIY MANBALAR TAHLILI

Djuraev Ikrom Nematovich

Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti

МИГРАЦИЯ ЕВРАЗИАТСКИХ КОЧЕВЫХ ПЛЕМЁН В ФЕРГАНСКУЮ ДОЛИНУ: АНАЛИЗ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ И ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

Джуроев Икром Нематович

*Доцент Гулистанского государственного педагогического
института*

MIGRATION OF EURASIAN PASTORAL TRIBES TO THE FERGANA VALLEY: ANALYSIS OF ARCHAEOLOGICAL AND HISTORICAL SOURCES

Djuraev Ikrom Nematovich

Associate professor of Gulistan State Pedagogical Institute

El.pochta: ikromgdu @
mail.ru

Orcid: 0009-0006-9895-5121

Annotatsiya: Ushbu maqolada arxeologik materiallar va adabiyotlar asosida Markaziy Osiyo hamda Yevroosiyo dashtlari qabilalari o'rtasidagi madaniy-xo'jalik aloqalarining shakllanishi bilan bog'liq muammolar ko'rib chiqiladi. Ayniqsa, bronza davrida dasht qabilalarining shimoldan janubga migratsiyasi ortidan yuz bergan o'zgarishlar atroflicha tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada ko'chib kelgan aholining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayoti hamda bronza davri qabilalarining migratsiya jarayonlari bilan bog'liq muammolar ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: migratsiya, Srub madaniyati, Andronovo madaniyati, ko'chmanchi chorvadorlik, qo'lda yasalgan keramika, Vodil qabristoni, katakomba.

Аннотация: В статье рассматриваются археологическими материалами и литературой проблемы освоения культурно-хозяйственные связи между племенами Средней Азии и степей Евразии, наиболее явно происходившие в эпоху бронзы после миграции степных племен севера на юг. Кроме этого в статье раскрывается социально – экономическая и культурная жизнь переселенного населения, а также проблемы миграционного движения племён эпохи бронзы.

Ключевые слова: Миграция, срубной культура, андроновской культура, кочевого скотоводства, лепной керамика, могилник Водил, катакомба.

Abstract: This article reflects archaeological materials and literature on the problems of developing cultural and economic ties between the tribes of Central Asia and the steppes of Eurasia, which most clearly occurred in the Bronze Age after the migration of the steppe tribes from north to south. In addition, the article reveals the socio-economic and cultural life of the resettled population, as well as the problems of the migration movement of the Bronze Age tribes.

Key words: Migration, Srubna culture, Andronovo culture, nomadic cattle breeding, molded ceramics, graves Vodil, the catacomb.

Kirish. Yevroosiyo dasht qabilalari Farg‘ona vodiysining janubiy va g‘arbiy hududlariga kirib kelishi mil.avv. II ming yillikning ikkinchi yarmidan boshlanagan. Bu haqda dastlabki xabarni arxeolog A.N.Bernshtam asarlaridan bilishimiz mumkin. A.N.Bernshtam 1940-yilda Sulaymon tog‘idan janubda, O‘sh shahri yaqinidan topilgan archasimon naqshli sopol parchalari bilan tanishib, bu sopol parchalarini bronza davrining andronova-Karasuk madaniyatiga tegishli ekanligini ta’kidlaydi va uning yil sanasini mil.avv. II-ming yillikning oxiri va I-ming yillikning boshlari bilan belgilaydi [2: 186-b]. N.G. Gorbunova va B.Z. Gamburqlar 1950-yillarda Janubiy Farg‘onaning adirlik zonalaridan bronza davrining dasht qabilalari madaniyatiga tegishli Vodil va Karamqo‘l yodgorliklarini topadilar.

Farg‘ona o‘lkashunoslik muzeyining arxeologi B.Z.Gamburg 1950-yillarda Farg‘ona viloyatining janubiy hamda janubiy-sharqiy qismida arxeologik qidiruv ishlarini olib borib, 1954-yilga kelganda, to‘rt yillik arxeologik ish faoliyatining yakuni sifatida arxeologik xaritaga 84 ta yodgorlikni tushiradi. Ular asosan yassi tepaliklardan iborat tosh qo‘rg‘onlar bo‘lib, ular orasida Vodil tumani markaziga yaqin joyda joylashgan katta qabriston alohida e‘tiborga loyiq ekanini ta’kidlab, Sankt-Peterburglik arxeolog N.G. Gorbunova bilan hamkorlikda Vodil qabristonini qazishga kirishadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili: Vodil qabristoni. Qabristonning mozar usti qurilmalari yassi tosh tepaliklar ko‘rinishida bo‘lib, ular Olatov tizmalarining shimoliy adirlari bo‘ylab yoyilgan edi. Qabriston maydoni janubdan shimolga 2 km, sharqdan g‘arbgacha 2,5 km masofani egallagan. Mana shu maydonda 273 ta yassi tosh qo‘rg‘onlar hisobga olingan. Qadimgi qabriston Shoximardon soyi bo‘ylab joylashgan. Qabriston shimol tomondan Vodil qishlog‘iga tutashib ketgan [6: 85-93-b; 7: 93-b].

Bronza davrining Andronova chorvadorlari o‘z moddiy madaniyat izlarini O‘sh va O‘zgan yaqinida ham qoldirib ketganlar. Ular sopol parchalari, shoxdor bilakuzuklar sifatida topilgan [2: 186-b]. Aynan shunday bilakuzuk Toshkent viloyatidan ham topilgan [4: 65-b].

Vodil qabristonida B.Z. Gamburg va N.G. Gorbunovalar tomonidan 1955-yilda qazishma ishlari davomida 31 ta mozar-qo‘rg‘onlar ochiladi.

Tosh yashiklar usti tosh plitalar bilan yopilganligi aniqlanadi. Vodil qabristonining tosh yashiklari, ularda yotgan skeletlar holati va orientirovkasi hamda ularda topilgan ashyoviy dalillar kompleksi Janubiy Sibir va tog‘li Oltoyning bronza davri andronova madaniyati yodgorliklarini eslatadi [12: 68-70-b]. Vodil qabristonidan topilgan sopol idishlar shakli va ularning naqshlariga ko‘ra, G‘arbiy Qozog‘iston [8: 20-22-b] va Janubiy Sibir [12: 70-78-b] andronova madaniyati yodgorliklari keramikasining aynan o‘zidir. Vodil qabristonidan topilgan bronza va pastaviy munchoqlar hamda uchli bronza uzuklar Janubiy Sibir materiallariga juda o‘xshab ketadi [12: 78-79-b]. Vodil qabristonidan topilgan antropologik materiallar V.V. Ginzburg tadqiqotiga ko‘ra, dolixokefal yevropoid tipining andronoid variantiga tegishli ekanligi aniqlangan.

Tadqiqotning metodologiyasi. Mazkur ilmiy maqolaning ilmiy – nazariy asosi tarix fani oldida turgan dolzarb masalalarni hal qilishda xolisonalik, haqqoniylik, tarixiylik va hujjatli ravishda asoslanganlik tamoyillariga tayanadi. Ochlilgan 31 ta qabrdan 16 tasida 23 ta sopol idishlar topilgan. Idishlar bir xil shaklda, og‘zi keng, tashqariga qayrilgan, qorni bo‘rtib chiqqan ko‘rinishda. Idishlarning yelka qismi chizma va chekma naqshlar bilan qoplangan. Naqshlar parallel egri chiziqlar va tomchisimon oval chizikchalardan iborat. Sopol tuvaklar tanasining pastki qismida olov izlari saqlangan. Demak, ularda oziq-ovqat tayyorlangan.

Ba’zi bir ayol skeletining bilak suyaklarida bikonik shakldagi munchoqlardan tizilgan bronza bilakuzuklari, bir uchi ilon boshli, ikkinchi uchi bigiz tig‘li bronza uzuklari va silindrsimon pasta munchoqlar uchraydi. 6 ta mozordan bronza predmetlari topilgan. Ular bronzadan yasalgan munchoqlar, uzuk va sirg‘a hamda ikki parrakli zo‘g‘otali paykonlardan iborat. Uchta mozordan pastali munchoqlar ham topilganligi umumlashtiriladi.

Tahlil va natijalar. Vodil qabristonidan topilgan sopol idishlar shakli va ularning naqshlariga ko‘ra, G‘arbiy Qozog‘iston [8: 68-b] va Janubiy Sibir [12: 124-b] andronova madaniyati yodgorliklari keramikasiga o‘xshasa-da, Vodil sopoli o‘zining arxakaligi va naqshining soddaligi

bilan ko'proq Toshkent vohasi bronza davri sopollariga o'xshab ketadi [18: 69-b; 19: 30-31-b].

Karamko'l qabristoni. Ushbu yodgorlik Vodil qabristonidan 40 km.lar chamasi shimoli-sharqda, Isfayram soyidan shimoli-sharqdagi adirlikda joylashgan [7: 133-135-b]. Bu joyda 16 ta ko'rg'on ochilgan. Ular xuddi Vodil qabristoni qo'rg'onlari kabi mayda tosh va shag'al tuproq aralash aylana shaklidagi yassi tepaliklardan iborat bo'lib, ular ostidagi qabrlarda jasadlar tosh yashiklarga ko'milgan. Tosh yashiklarda skeletlar g'ujanak holatda, chap yoki o'ng yoni bilan, boshi g'arbiga qaratilgan holda yotgan. Mozorlarning barchasi o'g'irlangan, ashyoviy dalillar deyarli uchramaydi. Faqat bir mozorda (№ 2) pastadan ishlangan atigi bitta bezak topilgan bo'lib, unga analogiya qadimgi Xorazmning Ko'kcha 3 qabristonida uchraydi [10: 96-b].

Ma'lumki, Farg'ona vodiysining sharqiy tumanlarida qadimgi dehqon aholisining Chust madaniyati namunalari topilgan. Vodiyning g'arbiy tumanlarida bronza davrining chorvador dasht qabilalari yodgorliklarini topilishi B.A. Litvinskiyga ularni mushtarak joylashgan makonlari nomi bilan "Qayroqqum madaniyati" deb atashga imkon bergan.

Qayroqqum manzilgohlari. Qayroqqum hududlarining katta qismi taqirliklardan iborat. Aynan, mana shu taqirliklar yuzasida sopol parchalari ko'plab uchraydi va ularning ma'lum maydonda qalinlashishi, bronza metallurgiyasining toshqollari, bronza va toshdan yasalgan xo'jalik asbob-uskunalari, tosh yorg'uchoq hamda mehnat va harbiy qurollar yasash qoliplari, olovda kuygan tosh uyumlari, taqir yuzasida o'yilgan o'choq o'rinlari va boshqalar uchraydiki, har bir shunday ashyoviy dalillar qalin sochilib yotgan makonlar bronza va ilk temir davri urug' jamoalarining manzilgohlari bo'lgan.

Qayroqqum makonlarida yerto'lalar konstruksiyasi haqida aniq tasavvur hosil qilish qiyin. Birgina makon № 16 da qazishmalar vaqtida somonli loy suvoq parchalari uchragan. Ammo, makon №16 da yoki boshqa Qayroqqum makonlarida taqirga o'yilgan yerto'la yoki yarim yerto'la izlari uchratilmagan.

Ammo, qayroqqumliklar uy-joy qurilishida toshdan, ya'ni slans tosh plitalaridan (bu hududda qatlamli slans toshlar yetarlicha bor edi), xuddi Daxana qabristoni misolidagidek, keng ko'lamda

foydalanishlari mumkin edi-ku. Biroq, dasht qabilalariga tanish bo'lgan bu tajriba Qayroqqumda kuzatilmaydi.

Xulosa va takliflar. Yevroosiyo chorvador qabilalarining Farg'ona vodiysiga ko'chib kelishi madaniy, ijtimoiy va xo'jalik sohalarida muhim o'zgarishlarga olib kelgan. Arxeologik topilmalar va tarixiy manbalar shuni ko'rsatadiki, bronza davridan boshlab dasht hududlarida yashagan ko'chmanchi qabilalar Farg'ona vodiysining janubiy va g'arbiy hududlariga kirib kelib, mahalliy aholi bilan iqtisodiy va madaniy aloqalarni o'rnatgan.

Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, bu migratsiya jarayonlari chorvadorlar va dehqonlar o'rtasida o'zaro ta'sir jarayonlarini kuchaytirgan, natijada yangi xo'jalik yuritish usullari, hunarmandchilik an'analari va dafn marosimlari shakllangan. Andronova va srubnaya madaniyatlari bilan bog'liq keramika va dafn odatlari bu hududdagi aholining etnik va madaniy rang-barangligini ko'rsatadi.

Shu tariqa, Yevroosiyo chorvador qabilalarining Farg'ona vodiysiga kirib kelishi nafaqat demografik o'zgarishlarga, balki mintaqaning madaniy taraqqiyotiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatgan. Buyuk migratsiya jarayonlari natijasida hududlararo aloqalar mustahkamlangan, bu esa keyinchalik Farg'ona vodiysining tarixiy taraqqiyotida muhim o'rin tutgan.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Аванесова Н.А. Проблемы истории андроновского культурного единства (по металлическим изделиям). Автореф. канд. Дисс. –Ленинград, 1979. –С. 17, 24.
2. Бернштам А.Н. Историко–археологические очерки Центрального Тянь–Шаня и Памиро–Алая. –М.–Л., 1952. –С. 186;
3. Воронец М.Э. Браслеты бронзовой эпохи Музея истории АН Уз.ССР. « Тр. Ин–та Истории и археологии. АН.Уз.ССР», т. 1 – Ташкент–1948. –С. 65, рис. 1.
4. Джураев И. МИГРАЦИОННИЙ ПРОЦЕСС ЦЕНТРАЛЬНО АЗИАТСКИХ СКОТОВОДЧЕСКИХ ПЛЕМЕН НА ЮГ //ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. – 2021. – С. 225.
5. Гамбург Б.З., Горбунова Н.Г. Моги́льник эпохи бронзы в Ферганской долине. КСИА, Вып.63. –Москва.1956. –С. 85–93;

6. Гамбург Б.З., Горбунова Н.Г. Новые данные о культуре эпохи бронзы Ферганской долины. // СА, № 3, 1957. –С. 130–133.
7. Грязнов М.П. Погребения эпохи бронзы в Западном Казахстане. Сб. “Казаки”, Вып. № 11. –Ленинград, 1927.
8. Гамбург Б.З., Горбунова Н.Г. Новые данные о культуре эпохи бронзы Ферганской долины. // СА № 3, 1957, –С.133–135.
9. Итина М.А. Раскопки могильника Тазабагъябской культуры Кокча 3. “МХЭ”, Вып.5, –Москва, 1961. –С.3–96.
10. Иванов Г.П. Кашкарчинский могильник–новый могильник эпохи поздней бронзы в Фергане. ОНУ. –Ташкент, 1988. № 10. –С. 44–47.
11. Киселов С.В. Материалы и исследования по археологии Сибири. // МИА. 24, 1952. –С. 39, рис.22,29.
12. Литвинский Б.А. и др. Древности Кайраккумов. –Душанбе, 1962, –С. 151–152.
13. Тереножкин А.И. Памятники материальной культуры на Ташкентском канале. Изд. УзФАН, 1940. № 9, –С. 30–31.

